

GRADNJA KAŠTELA U RAŽANCU 1507. GODINE

Emil HILJE
Odjel za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru

UDK 728.81(497.5)“1507” Ražanac
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 25. XII. 2007.

Gradnja kaštela za obranu od Turaka na području Ražanca početkom 16. stoljeća dio je šireg procesa utvrđivanja pojedinih mjesta u zadarskom kopnenom zaleđu, koji je osobito intenziviran nakon Krbavske bitke 1493. godine i Mletačko-turskog rata 1499.-1502. godine. O gradnji kaštela svjedoči ugovor sklopljen 2. svibnja 1507. godine. Tog su se dana sastali zadarski plemići, pripadnici porodica Carnarutis, Grisogono i Ventura, kao vlasnici terena na kojem će se graditi utvrda, s predstavnicima sela Ražanca, Brusa, Jakanaca i Čakavaca, te ugovorili gradnju kaštela u blizini Ražanca, na rtu uz more, na mjestu zvanom Pesak. Već 1510. godine utvrđenje je bilo dovršeno, a sastojalo se od dvije manje i jedne velike kule povezane zidom, koje su zatvarale prilaz poluotoku. S takvim je izgledom Ražanac ucrtan i na čuvenoj karti Sjeverne Dalmacije i Like što ju je tridesetih godina 16. stoljeća izradio Mateo Pagano. Parcele za gradnju kuća unutar zaštićenog prostora vrlo su brzo iskorištene, pa je tako formirano naselje u konačnici brojilo stotinjak kuća. Utvrde Ražanca poslužile su kao utočište za vrijeme upada turskih postrojbi na zadarsko područje 1520. godine, zatim za vrijeme Ciparskog rata (1570.-73.) i početkom Kandijskog rata 1645. godine. Ipak, po naređenju generalnog providura, utvrda je 1464. godine napuštena i zapaljena, te je privremeno pala u Turske ruke. Nakon Morejskog rata (1685.-99.) opasnost od Turaka je prestala, pa se i uloga ražanačke utvrde promijenila. Kuće su se vremenom premjestile s druge strane zida, koji je postao dobra brana od bure za naselje koje se već sasvim udomaćilo na novom mjestu. Sve tri kule i obrambeni zid sačuvani su u više-manje cjelovitom obliku do 20. stoljeća. Prvo znatnije oštećenje predstavljalo je probijanje dijela zidina uz zapadnu kulu da bi se osigurao cestovni prilaz luci. Dio zida između glavne i istočne kule poslužio je kao osnova za gradnju stambenih kuća, a dijelom je porušen da bi se osigurala komunikacija istočnog dijela sela s lukom. Najugroženija je ipak bila istočna kula koja se našla okružena morem, te ju je bura najprije dijelom, a zatim i do kraja porušila 1973. godine. Ostatak kaštela u Ražancu još uvijek predstavlja jednu od najbolje očuvanih fortifikacijskih cjelina iz doba borbi s Turcima na zadarskom području. Ipak, stoljetno zapuštanje i ekstremni meteorološki uvjeti prijete trajnim i nepopravljivim oštećenjima tog važnog povijesnog i kulturnog spomenika.

Ključne riječi: *Ražanac, kaštel, Turci, Mlečani.*

Tijekom druge polovine 15. stoljeća uvjeti života na području zadarskoga kopnenog zaleđa značajno su se promijenili. Učestali upadi turskih postrojbi, koje su na pravcima svoga kretanja postojale i pljačkale srednjovjekovna sela, ostavile su znatnog traga u organizaciji života, ali i tipologiji naselja. Mala i rastrkana naselja postala su neprikladna za slučajeve uzbunjivanja i

bježanja, a sasvim nepogodna za provođenje bilo kakvog organiziranog oblika obrane. Situacija se osobito pogoršala nakon Krbavske bitke 1493. godine i Mletačko-turskog rata 1499.-1502. godine, za vrijeme kojeg se jasno pokazala ranjivost čitavog područja u slučaju turskih upada.¹

Stoga se koncem 15. i početkom 16. stoljeća intenzivno grade različiti tipovi obrambenih sklopova, bilo takvih koji sustavom zidina zatvaraju centre pojedinih naselja, prvenstveno onih smještenih na obali,² bilo samostalnih utvrda koje u trenutcima ugroženosti mogu pružiti utočište i omogućiti obranu.

Ostatci različitih fortifikacijskih sklopova iz vremena borbi s Turcima na zadarskom su području relativno brojni. Premda su uglavnom slabo očuvani, njihova raznovrsnost, način na koji su prilagođeni specifičnim uvjetima konfiguracije terena, potrebama za određenom površinom zaštićenog prostora, ali i tadašnjim mogućnostima onih koji su ih financirali i gradili, predstavlja još uvijek živo svjedočanstvo povijesnih zbivanja i uvjeta života na tom prostoru.

Također, te razmjerno skromne utvrde predstavljaju važan i još uvijek nedovoljno proučen dio graditeljske baštine zadarskog kraja. Za neke od njih sačuvana su i arhivska svjedočanstva, temeljem kojih je moguće utvrditi točno vrijeme gradnje, ali i način i uvjete u kojima se ona odvijala.

Jedan od najzanimljivijih spomenika protuturskih obrambenih sklopova na području zadarskog zaleđa predstavlja kaštel u Ražancu, prvenstveno stoga što je razmjerno dobro očuvan, ali i zbog specifičnih uvjeta nastanka i izbora mjesta za gradnju utvrde.

Samo mjesto Ražanac prvi se put spominje u dokumentima 1332. godine, u popisu dobara zadarskog plemića Vučine Martinušića, vezano uz neku njegovu stoku koja se napasala na posjedu zadarskih plemića de Carnarutis.³ Srednjovjekovno je selo bilo smješteno pri vrhu izduženog bila koje razdvaja plodno poljoprivredno područje uz vodotok koji se do današnjeg dana jednostavno zove Potok, od krševite i neplodne strane brda okrenute moru i šibane udarima bure, no koja je zacijelo i tada dijelom bila pošumljena i predstavljala

---

¹ Opširnije o mletačko-turskim ratovima na području zadarskoga kopnenog zaleđa vidi u Seid M. TRALJIĆ, Tursko-mletačko susjedstvo na zadarskoj krajini XVII. stoljeća, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 4-5, Zagreb, 1959.; ISTI, Zadar i turska pozadina od XV do potkraj XIX stoljeća, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 11-12, Zadar, 1966.; ISTI, Nin pod udarom mletačkih ratova, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 16-17, Zadar, 1969.; ISTI, Vrana i njezini gospodari u doba turske vladavine, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 18, Zadar, 1971.; ISTI, Tursko-mletačke granice u Dalmaciji u XVI i XVII stoljeću, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 20, Zadar, 1973.; Amos-Rube FILIPI, Biogradsko-vransko primorje u doba mletačko-turskih ratova, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 19, Zadar, 1972.; Tomislav RAUKAR – Ivo PETRICIOLI – Franjo ŠVELEC – Šime PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar, 1987., str. 177-226.

² Karakteristične primjere takvog tipa utvrđivanja predstavljaju Bibinje, Sukošan i Turanj (vidi Luka JELIĆ, Povijesno topografske crtice o biogradskom primorju, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva*, N. S., III, Zagreb, 1898.-99., str. 113).

³ “... *Item capras et pecudes ... Carnaruto in Rasanci. ...*” (Robert LELJAK, *Inventari fonda Veličajne općine zadarske Državnog arhiva u Zadru – godine 1325.–1385.*, sv. 1., Zadar, 2006., str. 34). Selo je zasigurno postojalo i dosta ranije od ove potvrde, a tragovi naseljenosti na području današnjeg Ražanca sežu duboko u prapovijest.

kvalitetan pašnjak. Centar naselja nalazio se uz crkvu sv. Andrije,⁴ a njegovo je područje graničilo sa susjednim selima: Čakavcima, Podvršjem i Brusom.⁵ Sva su srednjovjekovna naselja bila smještena pri vrhu brda s njegove zaklonjenije strane, na razmeđu obradivih površina i pašnjaka, tvoreći niz većih i manjih skupina kuća raspoređenih u nizu, otprilike slično onako kako se i danas nižu naselja od Miletića do Istočnih Jovića.⁶ Temeljna privredna orijentacija bila je vezana uz obrađivanje zemlje, ali je znatnu važnost čitavom području davala mogućnost gradnje vodenica, pa se ražanački mlinovi dosta često spominju

-
- ⁴ Roman JELIĆ, Selo Čakavci i knezovi Markovići od roda Šubića, *Radovi Centra JAZU u Zadru*, 21, Zadar, 1974., str. 150; Srednjovjekovna crkva sv. Andrije još uvijek je sačuvana u svojim izvornim oblicima. Nalazi se u neposrednoj blizini današnjeg zaseoka Rudići, kojemu služi kao grobišna crkva. Sadašnja crkva vjerojatno potječe iz 15. stoljeća, ali se pretpostavlja da je kulturna povijest lokaliteta znatno starija, pa se uz njega vezuje i legenda da je tu pokopan hrvatski kralj Stjepan I. (Carlo Federico BIANCHI, *Zara Cristiana*, II, Zara, 1879., str. 281). U izvorima se spominje razmjerno rijetko, tek od kraja 15. stoljeća – 1480. 20. XI.: “... *de borea uilla Rasanci (me)diante valle prima prope ecclesiam Sancti Andree ...*” (Državni arhiv u Zadru - dalje DAZD, Zadarski bilježnici – dalje ZB, Gregorius de Bosco, B V, F V, fol. 204); 1487. 21. I.: “... *Ser Iacobus Marcouich quondam Mathei de uilla Chiacafci ... uendidit ... Michaeli Druscouich de uilla Rasanci ... vnus gognaius terre laboratiue posite in dicta uilla Chiacafci (!), sub uilla ecclesia Sancti Andree ... de trauersa cimiterius dicte ecclesie ...*” (DAZD, ZB, Gregorius de Bosco, B III, F III/5, fol. 9); 11. V. 1490.: “... *presbitero Andrea Rogolich capellano ecclesie Sancti Andree de villa Rasanze ...*” (DAZD, ZB, Iohannes Franciscus Grisinus, B II, F II/5, fol. 23); 23. VIII. 1492.: “... *de borea villa Raxanci mediante Gonniiich, a parte ponentali ecclesia Sancti Andree ...*” (DAZD, ZB, Franciscus Minutius, B I, F III, fol. 9); 4. VI (?) 1498.: “... *in ecclesia Sancti Andree de villa Rasanze ...*” (DAZD, ZB, Hieronimus Vidolich, B un, F III, fol. 3’); 1498. 15. III.: “... *in dicta uilla Rasanze ... sub ecclesiam Sancti Andree ...*” (DAZD, ZB, Gregorius de Bosco, B IV, F IV/8, fol. 12’).
- ⁵ 28. I. 1489.: “... *totius dicte ville Rasanze hii sunt confines videlicet: de siroco villa Chiacafzi, de traversa mare, de borea villa Brus et de quirina villa Podversie ...*” (DAZD, Miscellanea, sv. II/8, pozicija d).
- ⁶ Drugi niz naselja tekao je paralelno s ovim, po susjednoj prirodnoj uzvisini, na potezu Ljubljana-Podvršje-Radovin, i bio privredno vezan uz susjednu plodnu udolinu.

u onovremenim spisima,⁷ a istaknuto su mjesto dobili i u grafičkim prikazima zadarske regije.⁸

O gradnji utvrde za obranu od Turaka na području Ražanca svjedoči ugovor sklopljen 2. svibnja 1507. godine.⁹ Tog su se dana sastali zadarski plemići, pripadnici porodica Carnarutis, Grisogono i Ventura, kao vlasnici terena na kojem će se graditi utvrda,¹⁰ s predstavnicima sela Ražanca, Brusa, Jakanaca i Čakavaca,¹¹ da bi ugovorili način gradnje

---

⁷ 31. XII. 1437.: "... *Petro Vellich et Marco Cussicich de villa Rasançe ... in pertinentiis dicte ville Rasançe prope ductum aque ... obligauerunt ... facere, fabricare et construere duo edificia videlicet molendini ad mollendum blada et balche ad valcandum pannos ...*" (DAZD, ZB, Theodorus de Prandino, B V, F VII/4, fol. 126^v); 21. VI. 1443.: "... *Petro Velich de Ražanci ... unum suum locum siue postam pro molendino ab aqua ... positum in villa Ražanci ...*" (DAZD, ZB, Iohannes de Calcina, B I, F II/6, fol. CCLXX^v); 9. III. 1447.: "*Petrus Buich de vila Schril ... vendidit ... Georgio Netarncich de Chorogli ... terciam partem vnius molendini a blado ... positi in vila Razanci districtus ladre de subtus iuxta viam publicam super riuo et aqua suprascriptorum ser Girardini et ser Marini fratres de Carnaruto ...*" (DAZD, ZB, Iohannes de Calcina, B II, F IV/2, fol. LX^v); 19. IV. 1463. "... *molendini ab aqua positi in villa Raxanci ...*" (DAZD, ZB, Simon Damiani, B V, F VI/1, fol. 26); 5. I. 1494. "... *Luchas Michalich de villa Rasanze ... vendidit ... Michouillo Druschouich de dicta villa Rasanze ... omnia iura ... quam et quas habet in dicta octaua parte vnius molendini ablados positi in pertinenciis dicte ville Rasanze super terreno nobilis viri ser Bernardini de Carnarutis ...*" (DAZD, ZB, Antonius Barba, B I, F I/K, fol. 21^v-22^v); 4. II. 1513.: "... *Ibique ... dominus Marcus de Carnarutis quondam domini Girardini ... tamquam procurator ... done Catharine relicte quondam ser Hieronymi de Carnarutis eius fratris ... vendidit ... Barichio Miletich alias Goicich de Iacance ... nomine proprio ac vice et nomine Marini Miletich eius fratris absentis ... quartam partem vnius molendini ... positam in confinibus Rasançe ...*" (DAZD, ZB, Iohannes Philippus Raymundus, B un, F I/2, fol. 90).

⁸ Najpoznatiji grafički prikaz zadarske regije, koji je poslužio kao obrazac za brojne kasnije prikaze, karta Matea Pagana – *Tuto el Co(n)tado di Zara e Sebenicho*, nastala oko 1530. godine, donosi vrlo istaknut (predimenzioniran) prikaz mlina na ražanačkom Potoku (vidi u I. PETRICIOLI, *Stari Zadar u slici i riječi*, Zadar, 1999., str. 12-13).

⁹ Vidi prilog; Ugovor spominje Carlo Federico Bianchi (C. F. BIANCHI, 1879., str. 279), no iz njegova je teksta očito da nije imao pred sobom originalni tekst ugovora, već da se i tom prilikom poslužio registima zadarskog arhivista Guerrina Ferrantea. Ferranteov regist navedenog dokumenta sačuvan je na tri različita mjesta u njegovim spisima (Guerrin FERRANTE, *Regesti dell'Archivio notarile di Zara* – rukopis, Znanstvena knjižnica u Zadru, Ms. 461., B II, Zan Filippo Rajmondo, Sv. 36, fol. 12; Isto, sv. 37, fol. 17; Isto, sv. 37, fol. 23). Međutim, Ferranteu se potkrala pogreška u prepisivanju, pa se uz Ražanac, umjesto Jakanaca, kako je navedeno na margini izvornog dokumenta, spominju Čakavci: "*1507. Primo Maggio. Per li villici di Rasançe et Chiacauci concession di fabricar case e castello in Rasançe.*"

¹⁰ Ti plemići su braća Marko i Frane pok. Girardina de Carnarutisa, Ivan Tomin Grisogono u ime svoje majke Magdalene de Carnarutis, udovice Tome de Grisogona, za jednu polovinu, te Petar pok. Nikole de Ventura u ime svoje majke Katarine za drugu polovinu. Izgleda da je navedeni, očito atraktivni dio posjeda, modelom nasljeđivanja po ženskoj liniji, dospio u posjed više zadarskih plemićkih porodica. Ipak, može se zaključiti da je izvorni vlasnik bila porodica Carnarutis, koja je i inače bila glavni posjednik u srednjovjekovnom Ražancu.

¹¹ Mještani Ražanca i okolnih sela uključeni u projekt izgradnje utvrde navedeni su poimence: Martin Benković, sudac u Ražancu, Vid Benković, Pavao Fabijanić, Jakov Jubić, Šime Dujmović, Margarita Velić u ime svog sina Vida, Mara u ime svog brata Pavla Dujmovića, Marko Benković, svećenik Andrija, Marko Graković, Petar Stošić, Šimun Radišić, Ivan Radinović, svi iz Ražanca, Martin Storarić iz Brusa,

utvrde na najpogodnijoj poziciji. Ta je pozicija navedena kao “rt uz more na mjestu zvanom Pesak”.¹² Razlozi za izbor upravo tog mjesta zacijelo su proizlazili iz njegova izuzetno povoljnog položaja. Makar je bila dosta udaljena od poljoprivrednih površina, smještaj utvrde uz zatvorenu morsku uvalu,¹³ koja je predstavljala praktički jedinu moguću luku u navigacijski problematičnom Velebitskom kanalu, ostavljao je mogućnost uzmaka morskim putem u slučaju pada utvrde. Zacijelo je upravo ta mogućnost predstavljala odlučujući čimbenik u izboru najpogodnije lokacije, ali je ujedno bitno utjecala i na izgled same utvrde.

Ugovorom je predviđeno da seljaci o svom trošku i vlastitim radom i sredstvima sagrađe obrambeni zid kojim će zagraditi rečeni rt i opkopom ga odijeliti od kopna tako da se formira otočić, te im se razmjerno udjelu u troškovima i radu dodjeljuju čestice za gradnju kuća u tako formiranoj utvrdi, s tim da se osigura prostor i za kuće za navedene vlasnike terena. Utvrđeno je da za takvu gradnju postoji odobrenje dužda (Mletačke Republike), a njena je namjena bila pružanje zaklona u slučaju navale bilo kojih neprijatelja, a osobito Turaka, od kojih je najveći strah. Pritom je posebno apostrofirano da utvrda treba pružiti utočište ne samo za ljude nego i za njihovu stoku, stvari i dobra.

Ugovor uopće ne definira detalje izgleda utvrde, već samo opći dio vezan uz položaj i namjenu, pa se može pretpostaviti da su ti detalji prepušteni seljacima, koji su očito bili i začetnici čitavog pothvata. Po svemu sudeći, navedeni je pothvat predstavljao svojevrsno dioničko poduzetništvo, u kojem su se razmjerno ulaganjima dijelila i prava na korištenje i raspolaganje tako stečenim posjedom. Po tom modelu se gradnja ražanačke protuturske utvrde dosta razlikuje od gradnje nekih drugih fortifikacijskih cjelina iz toga vremena, koje najčešće o svom trošku grade posjednici pojedinih sela da bi osigurali sklonište za svoje seljake i njihovo blago.¹⁴

Bartul i Matej Milović iz Jakanaca. Uz njih je naveden i gospodin Ivan Jurjev Marković, koji se obvezao pripomoći navedenom poslu. Premda nije navedeno ni njegovo mjesto boravka ni titula, jasno je da je Ivan pripadnik kneževske porodice Marković od roda Šubića, koja je bila posjednik srednjovjekovnog sela Čakavci (vidi R. JELIĆ, 1974.).

¹² U kasnijim se dokumentima pored varijante *Pesach* (*Pezach*) koristi i izričaj *Pisach*. Ime lokaliteta Pisak sačuvano je do danas, a odnosi se na pješčanu uvalu u dnu ražanačke luke, u neposrednoj blizini ostataka utvrde.

¹³ Današnji je izgled lokaliteta donekle različit od prvobitne prirodne konfiguracije, jer je veći dio preoblikovan gradnjom pristaništa prije stotinjak godina. Ipak, svjedočanstvo o nekadašnjem izgledu lokaliteta nalazimo u rukopisu zadarskog povjesničara Šimuna Ljubavca, koji navodi da je riječ o dugačkom jezičcu prirodne stijene ispruženom u more (vidi bilj. br. 24); Gotovo istovjetan opis lokaliteta, očito temeljen na Ljubavčevom rukopisu, donosi i C. F. BIANCHI, 1879., str. 279; Ostatci ranije lučice bili su dijelom sačuvani do prije dvadesetak godina i nosili ime Stari porat.

¹⁴ Karakterističan primjer predstavlja ugovor datiran 12. lipnja 1508. godine, kojim se šibenski graditelj Martin Pavlović iz Šibenika i njegovi sinovi Pavao i Jeronim obvezuju zadarskom plemiću Pavlu de Pechiaro izgraditi u Poličniku utvrdu u koju će se moći pred Turcima skloniti njegovi seljaci sa svojim blagom: “*Acordum pro fabrica reducti fiendi apud villam Polissane: ... dominus Paulus de Pechiaro domini Iacobi asserens se homine sui iuris cum sit emancipatus a patre, volens et pretendens de scitu et voluntate patris edificare vnum reductum ad quod confugiant eorum vilici cum animalibus prope Turcharum incursiones, in confinibus ville Polissane super colina a parte ponentali seu magistrali*

Nekolicina ugovora o prodaji i ustupanju parcela unutar ražanačkog kaštela, datiranih nedugo nakon dovršetka gradnje, svjedoči da su se ulaganja sudionicima u gradnji vrlo brzo i financijski isplatila. Tako je već 20. studenog 1508. godine Vid Benković iz Ražanca, pozivajući se na ugovor od 1. svibnja 1507. godine, prodao Jurju Cvitiševiću (?) iz Opatičjeg sela dio građevinske parcele u Ražancu, za cijenu od trideset i tri libre.¹⁵ Istom je Jurju 28. travnja 1510. godine dio parcele prodao i Vidov brat Grgur, pri čemu je iztjekom navedeno da se rečena parcela nalazi “na punti zvanoj Pisak, kod Ražanca, unutar utvrde koja je tamo sagrađena.”¹⁶ To je ujedno i prva potvrda o već dovršenoj utvrđi, pa je jasno da je čitav

---

ipsius ville apud calcaram in quatrianculo eius longitudinis et latitudinis prout sibi melius videbitur et magistris ordinabitur ad habitis sibi infrascriptas magistris cementariis, videlicet magistro Martino Paulouich patre, magistris Paulo et Heronimo fratribus, filiis ipsius Martini Paulouich de Sybinico, omnibus simul presentibus, cum eisdem conuenit pro hoc opere incipiendo et perficiendo vsque totalem perfectionis dicti reducti et operis in huius qui sequitur modum videlicet: Et primo prenominati magister Martinus Paulouich et filii ... se obligauerunt et promiserunt sibi dictum reductum largum prout eis ordinabitur in forma quatrianguli in scarpa cum coradoriis circum circa intus in suis locis debitis cum quatuor turisellis in angulis et in semitundo vsque ad cupos, incipiendo scarpam a fundamentis et continuando supra prout eis ordinabitur. Item conuenerunt quod in dicto opere non laboretur de muro inisieme, sed quod incipiat primo die iulii proximi proseuerando per totum mensem octubris et non vltra, et anno sequenti incipiant laborare cum calce primo maii proseuerando vsque ad complementum operis edificiorum. Item quod dicti magistris teneatur suis sumptibus scagliare omnes lapides intus et extra qui foris apparent, cum pacto adiecto quod dominus Paulus Pechiaro teneatur et sit obligatus suis sumptibus et expensis dare et consignare dictis magistris apud dictum reductum edificii omnia ad dictum murum et edificium reducti necessaria, videlicet lapides non scagliatos quos ut supra ipsi magistris suis sumptibus scagliabunt, calcem, aquam, salbonum seu arenam minuitam miscendam cum calce, lignamina, trabes, tabulas quot /quot/ expediet pro labore et punctis. Item pacti fuerunt et conuenerunt quod dicti magistris habeant et habere debant pro quolibet pasu muri dicti reducti soldos quadraginta sex, videlicet libre 2 soldos 6 paruorum, qui pasus intelligatur de pedibus septem et murus intelligatur grossus per duos pedes proporcionabiliter, quia si murus esset grossus per tres uel quatuor pedes et plus uel minus quod per mensuram predictam per abacum calluletur in mensuram ita quod integros pasus sit in longitudinem septem pedum et in grosicie tantum duorum pedum. ...” (DAZD, ZB, Iohannes Philipus Raymundus, B un, F I/1, fol. 299^r-300); U ovom slučaju plemić sam naručuje i financira čitav posao, te je ujedno potpuni vlasnik utvrde i svih prava na nju.

¹⁵ “... Vitus Benchouich de villa Rasanze quondam Bencho ... dedit, vendidit et tradidit Georgio Ciutiseuich (!) de villa Opatichiesello districtus None ibi presenti, ementi, stipulanti et recipienti ... omnia et singula iura sua et actiones que habet uel quomodocumque et qualibetcumque habuit videtur, habetur et habere posset in uno petio terreni perticarum quatuor per longum et per latitudinem perticarum trium uel stazuze (?) super quo possit edificare, positi in dicta uilla Rasanze ubi fabricatur per illos nobiles de Carnaruto infra suos confines, super quo terreno idem venditor valebat fabricare vigore libertatis sibi concesso per predictos de Carnaruto prout in instrumento dicte concessionis constat, scripto manu ser Ioannis Philippi Raimundi publici notarii iurati Iadre, ad quod relatio habentur et cum omnibus suis iuribus, iurisdictioni, habenti et promicti quomodocumque spectanti et pertinentibus ... Et hoc pro pretio et nomine pretii librarum triginta trium paruorum ...” (DAZD, ZB, Antonius de Zandonatis, B I, F I/k, fol. 33^r).

¹⁶ “... Ibiqum cum sit quod de anno 1508, indictione vndecima, die vigesimo nouembris, Vitus Benchouich de villa Rasanze nomine proprio ac vice et nomine Gregorii eius fratris tunc in fraterna existentis, vti constat publico instrumento fieri rogato per ser Andream de Zandonatis notarium et cancellarium comitatis Iadre, per me notarium viso et lecto, vigore dicti instrumenti vendiderit Georgio Ciuriseuich

proces gradnje obavljen u roku od dvije godine, a možda i znatno brže. Dana 2. prosinca iste godine prodao je Bartul Milatović iz Jakanaca Mihovilu Radunoviću iz istoga sela polovinu parcele unutar utvrde na Puntis Pisak sela Ražanca. U ugovoru je navedeno da je izvorna vrijednost cijele parcele, koju su zajednički posjedovali Bartul i njegov brat Matej, iznosila pet dukata.¹⁷ Navedena braća Bartul i Matej Milatović sigurno su oni isti koji se u ugovoru o gradnji kaštela navode kao Bartul i Mate Milović iz Jakanaca.¹⁸ Iz navedenog je ugovora moguće zaključiti da je prilikom podjele prostora unutar utvrde načinjen sustav građevinskih parcela procijenjenih na vrijednost od pet dukata, ali koje su bile dovoljno velike da su se mogle cijepati na dva ili više dijelova. Na to upućuje i ugovor od 10. veljače 1512. godine, kojim je Marko Benković iz Ražanca prodao Bariću Baričeviću iz Jakanaca polovinu parcele unutar utvrde na Pisku, a koja je također ukupno vrijedila pet dukata.¹⁹ Tri dana kasnije polovinu parcele unutar utvrde prodao je Marko Ciratović iz Ražanca, u svoje ime i u ime svoje sestre Uršule, Donatu Viveričiću iz Jakanaca, za cijenu od pet dukata. U ugovoru je izrijekom navedeno da su Marko i Uršula postali vlasnicima navedene parcele

---

(!) de villa Opaticesello districtus None quatuor particas terre in longam et tres particas terre in trausero, positas super puncta nominata Pisach apud Rasance vbi nuper constructum fuit certum fortilitium, quod in ipso fortificio pro precio prout in illo et cetera, nuper vero idem Gregorius venerit ad diuisionem bonorum cum Viti fratre per se suosque heredes et successores ius et omniam ab eo habentes et habituros, dedit (!), vendidit, tradidit, concessit et damnum transtulit Georgio Ciuriseuich predicto ibidem presenti, stipulanti, ementi et acceptanti, omne et quodcumque suum ius et actionem realem et personalem, vtilem et directam, ciuilem et pretoriam, quam et quod habuit, habet et habere pretendit in dicta terra vendita partiarum quatuor in longum et trium in trausero. Ad habendum, tenendum, gaudendum et possidendum et quicquid dicto Georgio Ciuriseuich emptori suisque heredibus et successoribus deinceps perpetuo placuerit tanquam de iure et re suis. Et hoc pro precio et nomine veri et iusti precii inter partes conuenti librarum quadraginta vna paruorum ...” (DAZD, ZB, Iohannes Philippus Raymundus, B I, F I/1b, fol. 41’).

¹⁷ *“... Ibiq̄ Bartolus Milatouich de Iacance districtus Iadre ... dedit, vendidit, tradidit, concessit, alienauit et damnum transtulit Micouillo Radunouich de Iacance ibidem presenti, stipulanti, ementi et acceptanti, dimidia partem terre vacue que sibi venit in partem in diuisione cum Matheo eius fratre, quam dixit emisse totam pro ducatos quinque auri, positam in Pisach puncta de villa Rasance reducta in fortificio, diuidenda inter eos cum onere et honore infra suos confines, ad habendum, tenendum, gaudendum, possidendum, vsufructandum, alienandum et quicquid dicto Micouilo Radunouich emptori suisque heredibus et successoribus deinceps perpetuo placuerit faciendi tanquam de re sua. Et hoc pro precio et nomine veri et iusti precii inter partes conuenti librarum viginti octo paruorum Venetorum ...” (DAZD, ZB, Iohannes Philippus Raymundus, B I, F I/1c, fol. 21’).*

¹⁸ Vidi bilj. br. 11.

¹⁹ *“... Ibiq̄ Marcus Bencouich de villa Rasance districtus Iadre ... dedit, vendidit, tradidit, concessit et alienauit Barichio Barichieuich de villa Iacance ibidem presenti, ementi, stipulanti et acceptanti ... dimidium terrenum quod habet idem Marcus et dixit emisse pro ducatos quinque auri in loco et fabrica puncte Pezach in ipso fortilitio nuper fabricato seu reducto, et quod dixit sibi venisse in partem in diuisionem ipsius loci cum contribuentibus fabrice ... . Et hoc pro precio et nomine veri et iusti precii inter partes conuenti librarum quindecim cum dimidio paruorum ...” (DAZD, ZB, Iohannes Philippus Raymundus, B un, F I/2d, fol. 32’).*

temeljem njihova doprinosa gradnji utvrde.²⁰ Budući da njihova imena ne nalazimo u popisu seljaka koji se spominju u ugovoru iz 1507. godine,²¹ jasno je da taj popis nije cjelovit, to jest da su neki od tamo navedenih ljudi ujedno zastupali i druge svoje sumještane. Nekoliko dana kasnije, 6. ožujka 1512. godine, kupio je Toma Radmilov Maistrović iz Jakanaca od Petra Mratenića iz sela *Cealce* (?) teren na Punti Pesak, za cijenu od četrnaest libara i jedan modij vina. I u ovom je dokumentu navedeno da je rečena parcela stečena sudjelovanjem u gradnji, uz odobrenje vlasnika posjeda.²² Dana 28. listopada iste godine prodao je Šimun Radišić iz Ražanca Miliću Goičiću iz Jakanaca četvrtinu parcele koju je stekao podjelom terena u utvrdi na Punti Pisak kod Ražanca, za cijenu od sedamnaest libara.²³

Navedeni dokumenti otkrivaju da su građevinske parcele unutar ražanačke utvrde vrlo brzo postale atraktivna imovina, a trgovanje njima donekle asocira na današnji način trgovanja dionicama, pri čemu se, ovisno o potražnji, mijenja i tržišna vrijednost kapitala.

Zacijelo je i gradnja kuća u tako zaštićenom prostoru relativno brzo napredovala, što je dovelo do toga da se težište naseljenosti premjestilo s položaja uz crkvu sv. Andrije na položaj unutar utvrde, koji je vremenom preuzeo i ime mjesta Ražanaca.

---

²⁰ “... *Ibique ... Marcus Ciratouich de villa Rasance nomine proprio ac vice et nomine Vrsule eius sororis vidue vna secum cum filiis in fraterna (?) existente, pro qua promisit de rato et rati habitone in propriis bonis dedit (!), vendidit, tradidit, concessit et alienavit ... Donato Viuericich de villa Iacance districtus Iadre ibidem presenti, stipulanti, ementi et acceptanti, dimidium terreni et loci quem habuit et habet in punta Pezach pro parte sua contribuendo fabrice et fortilitio nuper fabricato super dicta puncta infra suos confines dicti reducti, ponendo dictum Donatum Viuericich in vim (?) et locum suum pro dimidia parte dicte sue partis terreni vendi, cum eo onere quo ipse Marcus venditor ingressus est cum fortilitio contribuentibus ... Et hoc pro precio et nomine veri et iusti precii inter partes conuenti ducatorum quinque auri ...*” (DAZD, ZB, Iohannes Philippus Raymundus, B un, F I/2d, fol. 33’).

²¹ Vidi bilj. br. 11.

²² “... *Ibique Petar Mrathenich de villa Cealce diocesis Nonensis ... dedit, vendidit, tradidit, concessit et alienavit ac titulo venditionis concessit Thomasio Maistrouich filio Radmili suo et nomine fraterna absentium ... vnum totum suum terrenum quod habet et habere dixit ac sibi in partem euenisse super fundo et puncta in loco Pezach posito apud villam Rasance, et cum consensu dominorum fundi hactenus tanquam suum tenuit et possedit pro suo quia fabrice adiuuando cum aliis ... t. Et hoc pro precio et nomine veri et iusti precii inter partes conuenti librarum quatuordecim paruorum et vno modio vini ...*” (DAZD, ZB, Iohannes Philippus Raymundus, B un, F I/3, fol. 4’-5).

²³ “... *Ibique ... Symon Radisich de Rasance districtus None ... dedit, tradidit, concessit, alienavit et damnum transtulit Milichio Goicich de Iacance districtus Iadre ... quartam partem totius sui terreni que sibi venit in partem in diuisione terreni positi in fortilitii in et super puncta Pisach apud Rasance, cum omnibus suis iuribus et pertinentiis, obligationibus, seruitatibus presentibus et futuris, et omne ac totum illud huius quod habet et pretendit habere in dicta quarta parte ipsius fundi diuidendi uti asseruerunt inter ipsos contrahentes, et cum licentiam quam asseruerunt habere ab ipsis patronis fortilitii ... Et hoc pro precio inter partes conuento librarum decem et septem paruorum ...*” (DAZD, ZB, Iohannes Philippus Raymundus, B I, F I/2, fol. 58).

O izgledu tako formiranog naselja i ulozi utvrde u obrani od Turaka svjedoče povijesna vrela,²⁴ ali i neke pripovijesti koje imaju više karakter legende, makar vjerojatno temeljene na stvarnim događajima.²⁵

Stjecajem okolnosti, vrijeme gradnje utvrde, ali i čitavo desetljeće nakon njezina dovršenja, doba je svojevrsnog zatišja u mletačko-turskim sukobima. Ipak, izgleda da su stanovnici bili i te kako svjesni krhkosti tog primirja, a nema sumnje da je sigurnost utvrde puno značila u vrijeme turskih provala na područje zadarskog zaleđa početkom 1520. godine.²⁶ Još su i unuci graditelja kaštela u njemu imali sigurno utočište u vrijeme "Ciparskog rata" (1570-73.). Početkom "Kandijskog rata", 1645. godine, zapovjednik Vrane Halilbeg bez uspjeha je napadao mjesto,²⁷ no 1646. godine, kada mu je u pomoć došao i bosanski paša Ibrahim sa 20.000 vojnika, jake turske postrojbe uspjele su zauzeti Ražanac.²⁸ Podatak da su branitelji tada, po naređenju generalnog providura Leonarda Foscola, sami zapalili utvrdu,²⁹ otkriva da uzrokom pada kaštela u turske ruke nije bio vojni poraz nego politička odluka. Nakon "Morejskog rata" (1685.-99.) opasnost od Turaka više ne postoji, pa se i uloga ražanačke utvrde mijenja. Kuće se s vremenom premještaju s druge strane zida, koji postaje dobra brana od bure za naselje koje se već sasvim udomaćilo na novom mjestu.

Karakter kaštela u Ražancu, koji predstavlja svojevrzni kompromis između klasičnog zbjega (refugijuma) i tipa utvrđenih naselja uz obalu, očito je proizišao iz ponešto specifičnih okolnosti nastanka. Činjenica da na tom mjestu ranije nije postojalo značajnije naselje omogućila je neku vrstu planske izgradnje, u kojoj se, umjesto prilagođavanja obrambenog

²⁴ Najpouzdaniji povijesni izvor predstavlja poglavlje o obrani i pustošenju Ražanca 1646. godine, sačuvan u rukopisu zadarskog povjesničara iz 17. stoljeća Šimuna Ljubavca. Dio Ljubavčeva rukopisa objavljivan je u nastavcima u novinama "La Domenica" od rujna do prosinca 1890. godine, to jest od broja 36. do 51.: "... *Per tramontana, che però declini qualche poco ver greco di Radovin, in distanza di quattro miglia e per greco levante di Gliuba sette avvantaggiati miglia, siede in lito di mare la villa di Rasanze, di ragione della casa Girardini, nobili di Zara. Era l'antico suo giro ristretto sopra una piccola et aspra lingua di sasso, che sporge in mare, attraversata da molto forte muro et assicurata da una altrettanto forte torro mezzo terrapienata, eretta nel capo scilocale dell'ampio nuovo recinto di masiera, comprendava intorno a 100 case di fotrissimi abitanti, che assaliti dalle forze del bassà di Bosina, altiero per l'aquisto di Novegradi, pochissimi giorni prima fatto l'anno 1646, valorosamente si difesero. Onde essendo per prudentissima deliberazione di Vostra Eccellenza restata poi abbandonata esse et incendiata, fu dei turchi per sdegno, desolato ogni suo muro, e col fuoco guastata le trone. Viene circondata questa villa et assicurata intorno da oltraggi nemici specialmente di cavalleria, da un asprissimo corso, che per garbino si distende verso le propinque colline e verso maestro rendendosi sempre più aspro, viene a terminare nell'antedetto stretto di Gliuba ...*" (Simon GLIUBAVAZ, *Storica Disertacione Del Contado e Teritorio di Zara del Dottor Simon Gliubavaz dedicata a S. E. Leonardo Foscolo Provveditor Generale di Dalmazia et Albania, La Domenica*, Nr. 51, Zara, 21. XII. 1890., str. 392).

²⁵ VEXICH (Vladislav Vežić ?), *Dogodjaj XVI. vjeka, Zora Dalmatinska*, 12, Zadar, 18. III. 1844., str. 89-91.

²⁶ Vidi T. RAUKAR – I. PETRICIOLI – F. ŠVELEC – Š. PERIČIĆ, 1987., str. 189.

²⁷ L. JELIĆ, 1898.-99., str. 51.

²⁸ S. GLIUBAVAZ, 1890. str. 392; C. F. BIANCHI, *Fasti di Zara religioso-politico-civili dall'anno 1184. av. Cr. sino all'anno 1888*, Zara, 1888., str. 93; A. R. FILIPI, 1972., str. 410-411; R. JELIĆ, 1974., str. 150.

²⁹ Vidi bilj. br. 24.

ziđa postojećim stambenim cjelinama, čitava utvrda gradi u skladu s konfiguracijom terena, a stambena gradnja unutar nje prilagođava karakteru tako dobivene zaštićene površine. To što su se građevinske parcele unutar utvrde dijelile po unaprijed zadanom modelu i bile definirane kao otprilike jednake čestice, pretpostavlja postojanje prethodnog plana u izmjeri i raspodjeli terena, koji je morao voditi računa i o pristupnim putovima. U tom smislu je moguće govoriti o tipičnoj planskoj gradnji, makar u kudikamo skromnijem okviru od planske gradnje pravih urbanih cjelina, poput nedalekog Paga pola stoljeća ranije.³⁰ To je utoliko vjerojatnije s obzirom na podatak da je Ražanac 1646. godine brojao oko stotinu kuća.³¹ I Paganov crtež Ražanca, nastao možda tek petnaestak godina nakon gradnje utvrde,³² bilježi razmjerno velik broj kuća unutar utvrde, čega na istoj karti nema kod ostalih utvrđenja sličnog tipa, nego samo kod većih naselja poput Nina, Biograda i Vrane. Smještaj tako velikog broja kuća na razmjerno malenom prostoru podrazumijeva brižljivu i promišljenu urbanizaciju.

Površinu tako zaštićenog prostora danas nije moguće sa sigurnošću utvrditi, dijelom zbog promjene razine mora, koja je u proteklih pola tisućljeća narasla za oko pola metra, a dijelom zbog kasnijih nasipanja i gradnje novoga pristaništa. Ipak, ugrubo se može izračunati da je zaštićeni prostor imao površinu između četiri i pet tisuća kvadratnih metara. Ako pretpostavimo da je tlocrtna površina građevinskih jedinica iznosila između dvadeset i trideset kvadratnih metara, tada je sustavom gradnje u kojem se kuće s tri strane oslanjaju jedna na drugu, a tek se jednom kraćom stranom otvaraju prema ulici, doista bilo moguće u taj prostor smjestiti čak stotinu kuća.³³ Dakako, pravu sliku nekadašnjeg naselja moglo bi pružiti tek neko buduće arheološko istraživanje na prostoru unutar kaštela.

Obrambeni sustav kaštela u najvećem je dijelu sačuvan do danas. Sastojao se od tri kule povezane zidom. Centralna kula kvadratnog tlocrta je znatno veća od dviju polukružnih, smještenih na krajevima utvrde. Zid koji povezuje kule znatno je oštećen u zapadnom dijelu prilikom probijanja puta za rivu. Njegov je istočni kraj također oštećen probijanjem puta, a gornji dijelovi dijelomično urušeni i modificirani kasnijom gradnjom kuća s vanjske strane utvrde. Kula na istočnom kraju utvrde potpuno je porušena u dva jaka naleta bure 1973. godine. Sačuvane fotografije potvrđuju da je izgledom bila gotovo identična onoj na zapadnom kraju.

Zbog kasnijeg nasipanja terena ni kule ni zid koji ih povezuje danas nisu vidljivi u svojoj stvarnoj visini i gabaritima, a od opkopa koji se spominje u ugovoru o gradnji nije

---

³⁰ Vidi Mate SUIĆ, Jurjev Pag – sinteza antičkog i srednjovjekovnog urbanizma, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 3-6, Zagreb, 1979.-82., str. 203-204.; Emil HILJE, *Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Pagu*, Zadar, 1999., str. 107, 132-137.

³¹ Vidi bilj. br. 24.

³² I. PETRICIOLI, 1999., str. 9.

³³ Takav je sustav korišten pri gradnji novog Paga sredinom 15. stoljeća. Karakterističan je u tom pogledu izgled bloka stambenih zgrada između današnjih ulica Nikole Portade i Zrinsko-Frakopanske, gdje je na površini od osamsto i pedeset kvadratnih metara osiguran prostor za tridesetak stambenih jedinica. To znači da je tri takva bloka, zajedno s ulicama koje ih razdvajaju, moguće smjestiti na prostor od tri tisuće kvadratnih metara.

vidljiv nikakav trag. Obrambeni zid s kulama proteže se u neravnoj liniji, koja se lagano lomi na mjestu centralne kule, koja je istaknuta u prostor za oko dva i pol metra u odnosu na zid. Ukupna dužina čitavog zidnog plašta i kula izvorno je iznosila nešto preko stotinu metara. Sačuvani dio ima ukupnu dužinu od osamdeset i pet metara, od čega trinaest i pol otpada na kule. Obrambeni zid ima debljinu od 80 cm, a jedini izvorni prolaz predstavljaju vrata s polukružnim lukom u neposrednoj blizini velike kule. Osim tog ulaznog otvora, na nekim su dijelovima još vidljivi ostaci strijelnica.

Glavna kula ima kvadratnu tlocrtnu osnovu. Vanjski su zidovi glatki i okomiti, a tek u donjem dijelu su kontraforno zakošeni. Točne dimenzije tlocrtno osnove zbog nasipa nije moguće utvrditi, no moguće je procijeniti da je pri dnu iznosila oko 8 x 8 m, s početnom debljinom zidova nešto preko 1,5 m. Na dijelu kule iznad zakošene osnove dimenzije u vodoravnom presjeku iznose 6,7 x 6,7 m, a debljina zida oko 80 cm. Debljina zida se smanjuje prema vrhu kule, na način da je na tri visinska nivoa unutarnja ploha zida uvučena za nekoliko centimetara, čime je ujedno osiguran oslonac za drvene podove gornjih katova. Ukupnu izvornu visinu kule nije moguće sa sigurnošću utvrditi zbog oštećenosti završnog kata i nasipa u donjem dijelu, ali moguće je procijeniti da je iznosila oko 12 m.

Ulazna vrata nalaze se na sjeverozapadnoj strani, na visini od oko 4 m od tla. Budući da, osim ostatka kamene konzole pred pragom, nema tragova stuba koje su do njih vodile, niti bilo kakvih tragova stuba na ostalom dijelu zida, zacijelo su za ulazak u kulu korištene drvene ljestve, tako da je u slučaju pada utvrde sama kula mogla još neko vrijeme odolijevati napadu. Pored tog glavnog otvora, na svakoj strani kule nalazio se po jedan manji prozor i nekoliko strijelnica. Iznad dvaju prozorčića sačuvani su parovi probušenih konzola, koje su služile za vješanje zaštite, vjerojatno pomične daske. Svi otvori na kuli raspoređeni su asimetrično i različito po pojedinim zidovima.

Osim oštećenja u gornjem dijelu, koje je – po svemu sudeći – bilo formirano kao krunište sa zupcima, kula je relativno dobro sačuvana. Veća oštećenja vidljiva su samo na jugozapadnom i dijelu sjeverozapadnog zida, koji su bili direktno izloženi napadima. Na tim je zidovima površina znatno oštećena, a na mjestima nekadašnjih prozorčića i strijelnica probijene su u zidnom plaštu velike rupe.

Unutrašnjost velike kule bila je sve donedavno zatrpana zemljom, otprilike nešto iznad trećine ukupne visine. Nakon što je nasuti dio izvađen,³⁴ moguće je očitati izvornu unutarnju raspodjelu prostora. Unutrašnjost kule bila je s pet drvenih podova podijeljena na šest nivoa. U razini prizemlja sa svake strane se nalazi po jedna niša, formirana poput strijelnice, ali bez otvora prema van. Završetak prizemnog dijela definiran je nizovima dubokih četvrtastih otvora na jugoistočnom i sjeverozapadnom zidu, u koji su očito bile uglavljene grede prve razine poda. Prvi kat nema nikakav otvor, a završava nizovima kamenih konzola koje su nosile drvenu konstrukciju poda. Izgleda da su tijekom vremena, u skladu s napredovanjem ratne tehnike, dvije donje razine kule bile nasute kamenjem i zemljom, da

---

³⁴ Pri iskopavanju nasutog dijela u njemu je pronađena prelomljena sablja, pa je moguće zaključiti da je dio zemljanog nasipa nastao pri požaru, te urušavanja drvene građe katova i dijela kamene strukture same kule.

bi zidovi mogli lakše amortizirati eventualni udar topovskih kugli.³⁵ Na drugom katu se na sjeverozapadnoj strani nalaze već spomenuta vrata, te prozor u dijelu kule koji je istaknut u odnosu na obrambeni zid, a na ostale tri strane po jedan prozor. Njegov je završetak iznutra definiran stepenastim uvlačenjem zidne mase, koje je moglo poslužiti kao oslonac za nešto lakšu drvenu strukturu trećeg poda. Na trećem katu nalazi se po jedan prozor na svakoj strani, osim na sjeveroistočnoj. Na četvrtom katu jedino sjeveroistočna strana ima prozor, a ostale samo strijelnice. Izgled završnog kata nije moguće sa sigurnošću utvrditi. Tragovi strukture koja upućuje na krunište sa zupcima vidljivi su na najbolje sačuvanom južnom kutu. Međutim, moguće je da je kula završavala krovijem, a da je završni kat bio rastvoren velikim otvorima, koji su omogućavali sličnu vrstu obrane kao i otvoreno krunište.

Na glavnu kulu se, otprilike po sredini sjeverozapadne i jugoistočne strane, pod kosim kutom nastavljaju obrambeni zidovi, visoki između 3 i 4 m. Nisu organski vezani sa zidovima glavne kule, pa je očito da se gradnja odvijala u etapama, to jest da je najprije bila dovršena glavna kula, a zatim je na nju dodan ostatak obrambenog zida s bočnim kulama.³⁶ Različite faze u gradnji očituju se i u načinu zidanja. Glavna kula i donji dio uzdužnog zida građeni su tehnikom uslojenih tesanika, relativno fino obrađenih, dok su gornji dio uzdužnog zida i skoro čitava bočna kula zidani znatno neurednije, pri čemu je uglavnom korišteno kamenje s prirodnim plohamama, tek ponegdje minimalno obrađeno.

Sačuvana bočna kula nije podignuta izolirano kao glavna, nego je nadograđena s vanjske strane već postojećeg uzdužnog zida, tako da je na ravnu unutarnju plohu dodan zaobljeni dio u cijelosti istaknut u prostor ispred uzdužnog zida. U tlocrtu ima dimenzije 5,4 x 5,6 m, a debljina zidova iznosi 60 cm. S obzirom na oštećenja gornjeg dijela visina varira između 5 i 6 m. U donjem su dijelu radijalno raspoređene strijelnice. Sačuvano ih je osam, ali su se još dvije ili tri vjerojatno nalazile u sada porušenom dijelu s jugoistočne strane. U razini neposredno iznad te nalaze se još dvije (izvorno vjerojatno tri) strijelnice, a iznad zone strijelnica su vidljive rupe od greda koje su nosile podnu strukturu. U gornjoj zoni su tri manja prozora³⁷ i još sedam strijelnica. Pri dnu sjevernog kuta kule sačuvan je ostatak uzdužnog zida koji se na nju nastavljao dalje prema moru, pa je moguće zaključiti da se bočne kule nisu nalazile sasvim na krajnjim rubovima obrambenog kompleksa. Čitava struktura

---

³⁵ Karakter tog nasipa, sastavljenog od čiste zemlje i amorfnog kamenja, upućuje na namjerno nasipavanje donjih razina. O tome uostalom svjedoči i opis Šimuna Ljubavca iz 17. stoljeća (vidi bilj. br. 24). Ipak, činjenica da su u samom prizemlju bile formirane strijelnice, ali i tragovi struktura za uglavljivanje podova, upućuju na to da je prilikom gradnje bilo zamišljeno da čitava unutrašnjost kule bude šuplja.

³⁶ Tu sukcesivnost gradnje uočio je već Šimun Ljubavac (vidi bilj., br. 24), a Carlo Federici Bianchi je na osnovu Ljubavčeva zapisa i regesta ugovora o gradnji zaključio da se ugovor odnosi samo na glavnu kulu, pa navodi da su seljaci sagradili jednu od kula (C. F. BIANCHI, 1879., str. 279). Ipak, sam ugovor, ali i likovna potvrda na Paganovoj karti, otkrivaju da je čitav sklop podignut u okviru jedinstvenog građevinskog zahvata, koji je slijedio logiku mogućeg korištenja onoga što je već sagrađeno. Tako je najprije u cijelosti dovršena glavna kula, zatim zid koji je odvajao poluotok od kopna, a zatim su na krajeve tog zida dodane i bočne kule.

³⁷ Prozor na sjeveroistočnoj strani je nešto veći, ali je naknadno dijelom zazidan.

zidnog plašta bočne kule, osim donjeg dijela uzdužnog zida, građena je prilično neuredno i rustično, sličnije suhozidu nego pravom zidanju,³⁸ ali uz obilnu upotrebu veziva.

Ukoliko pretpostavimo da razlike u načinu zidanja nisu posljedica većega vremenskog odmaka,³⁹ moglo bi se zaključiti da je tijekom gradnje utvrde došlo do određenih promjena u načinu na koji se posao odvijao. Mogući razlog tako izrazitih razlika u zidanju dijelova koji su kasnije nastali mogao bi biti taj da mještani više nisu mogli plaćati profesionalne majstore, pa su posao priveli kraju sami. Ipak, čini mi se vjerojatnijom mogućnost da su neka događanja, to jest bliska i neposredna opasnost od Turaka,⁴⁰ uzrokovali žurno dovršavanje utvrde, pri čemu više nije bilo vremena za brižljiviju obradu kamena.

Protutorski kaštel u Ražancu, unatoč brojnim oštećenjima, pola tisućljeća nakon gradnje još uvijek predstavlja dojmljivu cjelinu, koja i danas dominira vizurom naselja gledanog s mora. Ipak, stoljetno zapuštanje i ekstremni meteorološki uvjeti uzimaju svoj danak. Velike pukotine na zidovima glavne kule i ispadanje kamenih blokova na njenom zapadnom kutu upozoravaju na opasnost od većih urušavanja, koja bi mogla trajno i nepopravljivo oštetiti ovaj značajan spomenik fortifikacijskog graditeljstva, koji je ujedno i iznimno povijesno svjedočanstvo o utemeljenju Ražanca na sadašnjem mjestu.

PRILOG:

Ugovor o gradnji utvrde u Ražancu.

(in margine:) *Concessio pro vilicis Rasance et Iacance.*

In nomine domini nostri Iesu Christi amen. Anno ab Eiusdem Natiuitate millesimo quingentesimo septimo, indictione decima, die sabbati primo maii, tempore illustrissimi principis et excellentissimi domini domini Leonardi Lauredano, Dei gratia incliti ducis Venetiarum, ac regiminis magnifici et generosi viri domini Petri Dalphino pro illustrissimo duce (?) domini Venetiarum dignissimi comitis Iadre, coram domino Gregorio de Ciuaellis iudice examinatore Iadre, me notario et testibus infrascriptis. Cvm sit et rei veritas se habeat quod nobiles viri Iadrenses ser Marcus et ser Franciscus fratres filii et heredes quondam domini Girardini de Carnarutis vna cum ser Ioanne filio quondam domini Thomasii de Grisogonis vice et nomine domine Magdalene de Carnarutis relicte quondam dicti domini Thomasii et matris ipsius ser Ioannis hereditario nomine interuenientis suo et nomine fratrum suorum absentium et minorum pro quibus promisit et promittit de rato et rati habitatione in propriis bonis si huic rei discentirent (!) in posterum omnes ad infrascripta

---

³⁸ Tu razliku u tehnici uočio je Šimun Ljubavac, koji navodi da je glavnoj kuli dodan “*recinto di masiera*” (vidi bilj. br. 24). Doslovan prijevod te formulacije glasio bi “*ograda od suhozida*”, što očito ne odgovara stvarnom stanju, ali jasno ilustrira razliku između “pravog”, uredno i stručno građenog zida, od onog koji je puno bliži oblicima tadašnjeg pučkog graditeljstva.

³⁹ Vidi bilj. br. 36.

⁴⁰ Moglo bi se pretpostaviti da je razlogom ubrzanom dovršavanju kaštela bio upad turskih pljačkaških postrojbi na zadarsko područje 1510. i 1511. godine (vidi T. RAUKAR – I. PETRICIOLI – F. ŠVELEC – Š. PERIČIĆ, 1987., str. 188).

interuenientes pro vna dimidia, et prout ad vnumquemque ipsorum spectat et pro cuiusque interesse proportionabiliter, et discretus vir ser Petrus quondam ser Nicolai de Ventura ciuis ladre nomine et pro interesse domine Catharine eius matris absentis et ea auctoritate qua potuit, pro qua promisit de rato et habitione rati in propriis bonis pro alia dimidia, habeant et habere pretendant ut asseruerunt quandam punctam mari vicinam et vicino mari a parte boreali inclusam in loco uocato Pesach, super qua et in qua uti asseruerunt ex concessione illustrissimi ducis domini Venetiarum plenam licentiam et ex priuilegio seu letteris ducalibus edificandi et construendi vnum reductum seu fortilicium pro se et vilicis eorum, et illorum quibus ipsi concedent fundum domus pro eorum vsu edificandi, in quo fortilicio possunt seruari (?) tempore incursionum et hostium quorumcumque presertim Turcarum quorum maior est timor hoc ipso tempore necessitatis, in quo fortilicio confugere habeant cum suis animalibus, rebus et bonis, sintque (?) veri et legitimi patroni coniunctim (?) et diuisim ipsius loci cum auctoritate retinendi pro se et aliis concedendi quibus uoluerint. Hinc est quod prefati nobiles de Carnarutis et de Grisogonis dictis nominibus et ser Petrus de Ventura eodem nomine et ea auctoritate qua potest (?) et interuenit ut supra, sentientes se modo impotentes ad huiusmodi fortilicium construendum nisi a conuicinis et commoditate expectantibus pro cuiusque uoluntate et possibilitate succurrere uolentibus, offerentibus quam pluribus ex vilicis et locis vicinis opera et iuuamen, tam peccuniale realiter traditum quam pollicitationibus acceptis tradendum cum auxilio etiam personali ad laboreria necessaria facienda in occurrentiis de tempore in tempus ad preces et instantiam vilicorum ville Rasance ibi vicine et aliorum vilicorum vicinorum, ac quorundam nobilium ibi predia et possessiones habentium moti pro comuni bono, uidelicet ad instantiam Martini Bencouich iudicis Rasane (!), Vidi Bencouich, Pauli Fabianich, Iacobi Iubich, Symonis Duimouich, Margarite nomine Vidi Velich eius filii absentis ad hoc misse, Pauli Duimouich nomine cuius interuenit Mara soror a fratre missa, Marcus Bencouich nominibus propriis ac vice et nomine aliorum uilicorum dicte ville Rasance absentium, pro quibus ser Marcus de Carnarutis promisit de rato et rati habitione in propriis bonis, uidelicet pro presbitero Andrea rectore dicte ville, uidelicet pro Marco Gracouich, Petro Stosich, Symone Radisich, Iuano Radinouich, item et pro Martino Storarich de villa Brus, Bartholo et Matheo Milouich de Iacance. Item ad preces et instantiam domini Iuanus Marcouich quondam domini Georgii presentis pro se suisque heredibus et successoribus stipulantis et contribuere huic operi promittentis vti dixit conuenire cum prefato domino Marco de Carnarutis suo et dictis nominibus coiunctim et diuisim dictis nominibus et prout ad vnumquemque suprascriptorum patronum dominorum dicte puncte et loci spectare et pertinere dignoscitur, vnanimiter et concorditer dederunt, tradiderunt et concesserunt libertatem et auctoritatem edificandi et fabricandi tam de muro quam de tabulis infra dictum fortilicium fiendum pro arbitrio ipsorum dominorum domos et habitationes pro cuiusque facultate et conditione offerentis et dantis et subsidium (?) ad menia (?) et foueas ipsius fortilicii, et in locis assignatis uel assignandis per ipsos prefatos patronos fundi in diuisione tali scopuli seu puncte loci Pesach ac secundum exigentiam ipsorum edificio fortilicii contribuentium, et plus et minus pro arbitrio patronum, reseruatis ipsis patronis locis pro eorum edificiis, domibus et habitationibus suisque heredibus et successoribus. Que loca prenominatis assignata uel (affo – prekriženo) assignata concesserunt ad habendum, tenendum, gaudendum, possidendum, vsufructandum,

vendendum, alienandum, permutandum, pro anima relinquendum et quicquid dictis Iuanis Marcouich, vilicis prenominatis de Rasance et aliis suisque heredibus et successoribus deinceps perpetuo placuerit faciendum, saluo iure domuum ipsis dominis prenominatis et patronis ipsius loci. Et hoc ideo fecerunt et faciunt ipsi patroni loci quia prenominati dominus Iuanus Marcouich et vilici promiserunt iuuare ponere ipsum locum in fortilicio de muro et facere fossatum inter punctam et terram firmam, et locum reducere in scopulum, ex quorum omnium (?) quidam promiserunt tot ducatos quidam pecunias et operas manuales, et quidam iam dederunt pecunias et operas realiter et cum effectu, iuxta inter eos conuenta, cum promissione etiam in melius succedente tempore ex quo ipsi patroni remanserunt contenti dummodo promissa attendant iuxta conuenta et promissa, cum hac etiam conditione vltra et preter premissa quod prefati commes Iuanus et vilici prenominati promittentes et qui promiserunt adiuuare et contribuere ipsi edificio et fabricare fortilicii, quod factis sibi domibus et habitationibus super ipso loco et causus attulerit quod quis piam ipsorum prenominatorum suorumque heredum et successorum vellent seu vellet suas domos aut domum, iuraque et actiones vendere, quod teneatur dare notitiam ipsis patronis et dominis loci, si uelint emere res venales ipsorum edificiorum habitationum et domus et res (vel – prekriženo) venales illis pro tanto concedere pro quanto altere externee persone vendere possunt preferendo semper patrones aliis, et pro eo precio pro quanto res vendi potest et data notitia patronis uolentibus emere, liceat venditoribus concedere cui volunt libere et expedite. Promittentes insuper dicti dominus Iuanus et vilici prefati pro se suisque heredibus et successoribus ac presentes nomine absentium vt supra suis sumptibus et expensiis die noctuque tenere custodias idoneas et sufficientes, pro ipso fortilicio seruando et defendendo ab hostibus et incursionibus et a quibuscumque inuasoribus, ita ut eorum persone et bona sunt secure et segura pro viribus, ne offendantur uel oprimantur villo tempore. Que omnia et singula suprascripta prefate partes promiserunt coniunctim et diuisim solemnibus stipulationibus hinc inde interuenientibus se perpetuo habere rata, grata et firma, attendere et obseruare et econtra non facere, dicere uel venire per se uel alios in iudicio et extra, aliqua ratione uel causa de iure uel de facto, per se uel interpositam personam, sub pena quarti eius quod contrauentum fuerit, ac sub ipotheca et obligatione omnium bonorum suorum mobilium et stabilium, presentium et futurorum. Renuntiantes in premissis rei non sic dicte aut facte, aut non sic celebrati contractus legibus, ciuilibus et municipalibus omnibus iuris, auxiliis quibus se /se/ contra premissa preualere possent. Rogantes me notarium vt inde publicum conficiam instrumentum. Actum Iadre in apotheca mei notariatus apud Plateam, presentibus ibidem ser Hieronymo domini Iacobi de Pechiaro, ser Francisco Marcouich et ser Zacharia Burbero (?) ciuibus Iadre testibus, habitis et rogatis cum pluribus aliis.

(autograf:) Ego Gregorius Ciualellis iudex examinador Iadre me subsripsit.

(in margine:) Dominus Gregorius de Ciualellis iudex examinador Iadre.

(DAZD, ZB, Iohannes Philipus Raymundus, B un, F I/1, fol. 232-233)

Prijevod:

(sa strane:) Dopuštenje za seljane Ražanca i Jakanaca.

U ime gospodina našeg Isusa Krista amen. Godine od Njegova rođenja tisuću petsto i sedme, desete indikcije, u subotu prvoga svibnja, u vrijeme presvijetloga prvaka i preuzvišenoga gospodina, gospodina Leonarda Lauredana, milošću Božjom mletačkog dužda, i velepoštovanog i plemenitog muža, gospodina Pietra Dalphina, koji upravlja u ime presvijetlog dužda mletačkog gospodstva, pred gospodinom Grgurom de Civalellis, zadarskim sucem ovjeroviteljem, preda mnom bilježnikom i dolje potpisanim svjedocima.

Budući da je istina da plemeniti zadarski muževi – braća ser Marko i Frane, sinovi i nasljednici pokojnog Girardina de Carnarutisa, zajedno sa ser Ivanom, sinom pokojnog Tome de Grisogonisa, umjesto i u ime gospođe Magdalene de Carnarutis, udove rečenoga pokojnog gospodina Tome i majke samog ser Ivana, koji se uključuje po naslovu nasljednika, svojem i svoje odsutne i mlađe braće, za koje je dao i daje riječ, prema odgovarajućem dijelu i posjedovanjem dijela, ako bi poslije odustao od ove stvari, svi oni uključujući se za jednu polovicu glede dolje napisanoga, razmjerno koliko se na svakoga od njih odnosi i prema koristi svakoga od njih, i odlični gospodin ser Petar pokojnog ser Nikole de Ventura, građanin Zadra, u ime i koristi gospođe Katarine, svoje odsutne majke i ovlašću kojom rasplaže, za koju je dao riječ, prema odgovarajućem dijelu i posjedovanju dijela u vlastitim dobrima za drugu polovicu, imaju i navode da imaju, kako su ustvrdili, neki rt blizu mora, opkoljen obližnjim morem sa sjeverozapadne strane, na mjestu zvanom Pesak, i na kojem i u kojem, kako su ustvrdili, imaju po dopuštenju presvijetlog dužda mletačkog gospodstva, i po povlastici odnosno duždovom pismu, punu slobodu sazidati i sagraditi jedno utvrđenje ili utvrdu za sebe i svoje seljake i (seljake) onih kojima sami dopuste (i) zemljište za gradnju kuće njima na upotrebu, u kojoj utvrdi se mogu zaštititi u vrijeme navala kojih god neprijatelja, osobito Turaka, od kojih je vrlo velik strah baš u ovo vrijeme nevolje, u koju tvrđavu se mogu uteći sa svojim blagom, stvarima i dobrima, – kao pravi i zakoniti vlasnici toga mjesta, zajedno i odijeljeno, s pravom zadržavanja za sebe i ustupanja drugima kojima budu htjeli, – stoga prije rečeni plemići de Carnarutis i de Grisogonis po rečenim naslovima i ser Petar de Ventura po istom naslovu i s onom ovlašću kojom rasplaže i uključuje se, kao gore, osjećajući se sada nemoćnim za gradnju takve utvrde, osim ako susjedi i oni koji očekuju korist ne žele po svojoj volji i mogućnosti priteći u pomoć, tako da više njih iz selâ i mjestâ doprinese u radu i novčanoj potpori, kako u gotovini tako i uz obvezu davanja, također uz osobnu pripomoć u vršenju potrebnih poslova, kako se vremenom ukažu, – potaknuti na opće dobro molbama i nastojanjima seljana susjednog sela Ražanca i drugih susjednih sela i nekih plemića koji ondje imaju dobra i posjede, to jest nastojanjem Martina Benkovića, suca u Ražancu, Vida Benkovića, Pavla Fabijanića, Jakova Jubića, Šime Dujmovića, Margarite u ime Vida Velića, njenog odsutnog sina, poslana radi toga, Pavla Dujmovića u ime kojega nastupa sestra Mara poslana od brata, Marko Benković u vlastito ime te umjesto i u ime drugih odsutnih seljana rečenoga sela Ražanca, za koje je ser Marko de Carnarutis dao riječ, prema odgovarajućem dijelu i posjedovanjem dijela u vlastitim dobrima, naime za svećenika Andriju, rektora rečenoga sela, za Marka Grakovića, Petra Stošića, Šimuna Radišića, Ivana Radinovića, isto tako za Martina Storarića iz sela Brus, Bartula i Mateja Milovića iz Jakanaca, isto tako na molbu i nastojanje gospodina Ivana Markovića pokojnog gospodina Jurja, nazočnog za sebe i svoje baštinike i nasljednike, koji se obvezuje doprinijeti ovomu poslu i obećaje, kako je rekao, dogovoriti

se s prije rečenim gospodinom Markom de Carnarutisom, u svoje ime i u ime rečenih skupno i odvojeno i onoliko koliko se zna da se na svakog od gore spomenutih vlasnika gospodara rečenog rta i mjesta odnosi i pripada mu, – jednodušno i složno dali su, predali i prepustili slobodu i pravo na izgradnju i pravljenje bilo kamenom bilo drvom unutar buduće rečene utvrde, po odluci same te gospode, kuća i stanova, prema mogućnostima i stanju svakoga tko pridonese i dade pomoć i za zidove i jarke te utvrde, na označenim mjestima ili koja trebaju biti označena od strane prije rečenih vlasnika zemljišta u diobi toga otočića ili rta na mjestu Pesak, te prema zahtjevu onih koji pridonese izgradnji utvrde, i više i(li) manje, po odluci vlasnika, sačuvavši mjesta samim vlasnicima za njihove zgrade, kuće i stanove, te njihovim baštinicima i nasljednicima. Ta mjesta, koja su ili koja će biti dodijeljena, prepustili su prije spomenutima da imaju, drže, uživaju, posjeduju, koriste, prodaju, otuđe, zamijene, ostave za dušu i što god se ubuduće sviđi trajno učiniti rečenima Ivanu Markoviću, spomenutim seljanima Ražanca i drugima, kao i njihovim baštinicima i nasljednicima, čuvajući pravo na kuće prije rečenoj gospodi i vlasnicima mjesta. A to su zato učinili i čine sami vlasnici mjesta, jer su prije navedeni gospodin Ivan Marković i seljani obećali pomoći i učiniti samo mjesto utvrdom sa zidom i načiniti jarak između rta i kopna i mjesto pretvoriti u otočić. Od njih neki obećашe toliko dukata, neki stvari i rad, a neki su već dali novac i rad, stvarno i učinkovito, prema dogovoru između njih, s obećanjem i još više kako vrijeme bude prolazilo, čime vlasnici ostadoše zadovoljni, dok drže obećanja prema dogovorima i obećanjima, uz ovaj također uvjet preko i mimo obećanja, da prije rečeni knez Ivan i seljani prije spomenuti i oni koji su obećali pomoći i doprinijeti radom u samoj gradnji utvrde, da nakon što naprave kuće i stanove na tom mjestu i dogodi se da netko od prije spomenutih i njihovih baštininika i nasljednika hoće prodati svoje kuće ili kuću, prava i udjele, da se obvezuje obavijestiti vlasnike i gospodare mjesta, ako žele kupiti što je na prodaju od tih građevina, stanova ili kuća, i stvari za prodaju njima prepustiti za onoliko za koliko druge, strane osobe, nude, uvijek dajući prednost vlasnicima pred drugima, i nakon što obavijeste vlasnike koji žele kupiti, neka prodavačima bude slobodno prepustiti bez zapreka kome hoće. Obećali su uz to rečeni gospodin Ivan i prije rečeni seljani za sebe i svoje baštinike i nasljednike, i nazočni u ime nenazočnih, kao gore, o svom trošku i izdatku danju i noću držati stražu, prikladnu i dostatnu za čuvanje same utvrde i obranu od neprijatelja i navala od kojih god napadača, tako da njihovi ljudi i dobra budu koliko mogu sigurni da neće biti nikad napadani i tlačeni. To sve zajedno i pojedinačno gore napisano prije rečene strane obećашe zajedno i odijeljeno, jamčeći uobičajenim ugovorima s jedne i druge strane, da će trajno držati valjanim, prihvatljivim i čvrstim, paziti i čuvati, i suprotno ne činiti, govoriti niti ići, sam ili preko drugih, na sudu ili izvan, iz bilo kojeg razloga ili povoda, pravno ili stvarno, sam ili preko zastupnika, uz kaznu od četvrtine (vrijednosti) onoga što bude osporeno, i pod hipotekom i obvezom svih svojih dobara, pokretnih i nepokretnih, sadašnjih i budućih, odričući se zakona civilnih i municipalnih, svih pravnih pomoći kojima bi mogli osporiti prethodno izloženo, (to jest) da stvar nije tako rečena ili učinjena ili ugovor nije tako sastavljen – pozvavši mene bilježnika da sastavim javnu ispravu u vezi rečenog.

Učinjeno u Zadru, u mom bilježničkom uredu kod Trga, u nazočnosti ser Jeronima gospodina Jakova de Pechiaro, ser Frane Markovića i ser Zaharije Burbero, zadarskih građana, kao svjedoka raspoloživih i pozvanih s više drugih.

(potpis:) Ja, Grgur de Civallelis, sudac ovjerovitelj zadarski, potpisah se.

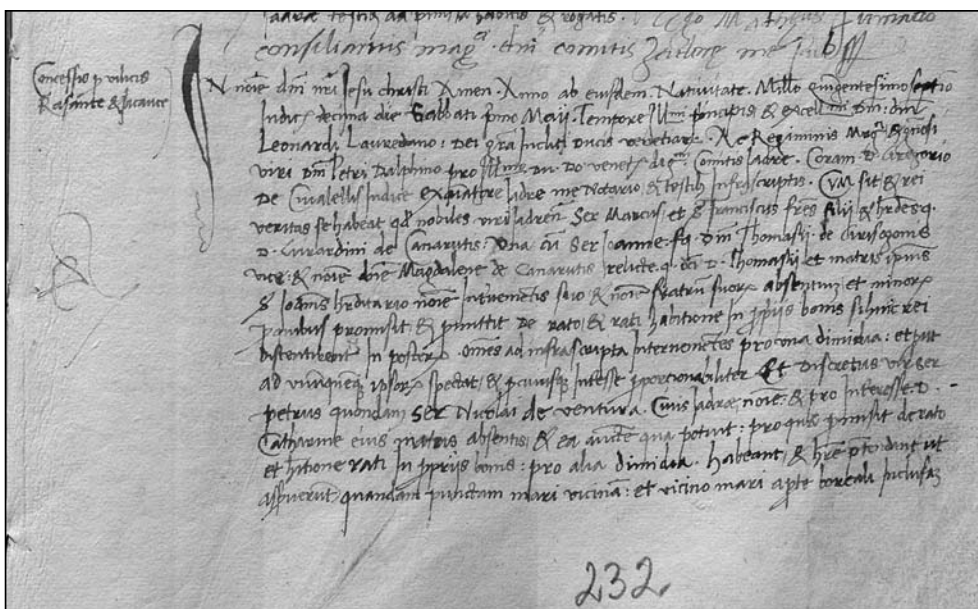
(sa strane:) Gospodin Grgur de Civallelis sudac ovjerovitelj zadarski.

(Preveo Milenko Lončar)

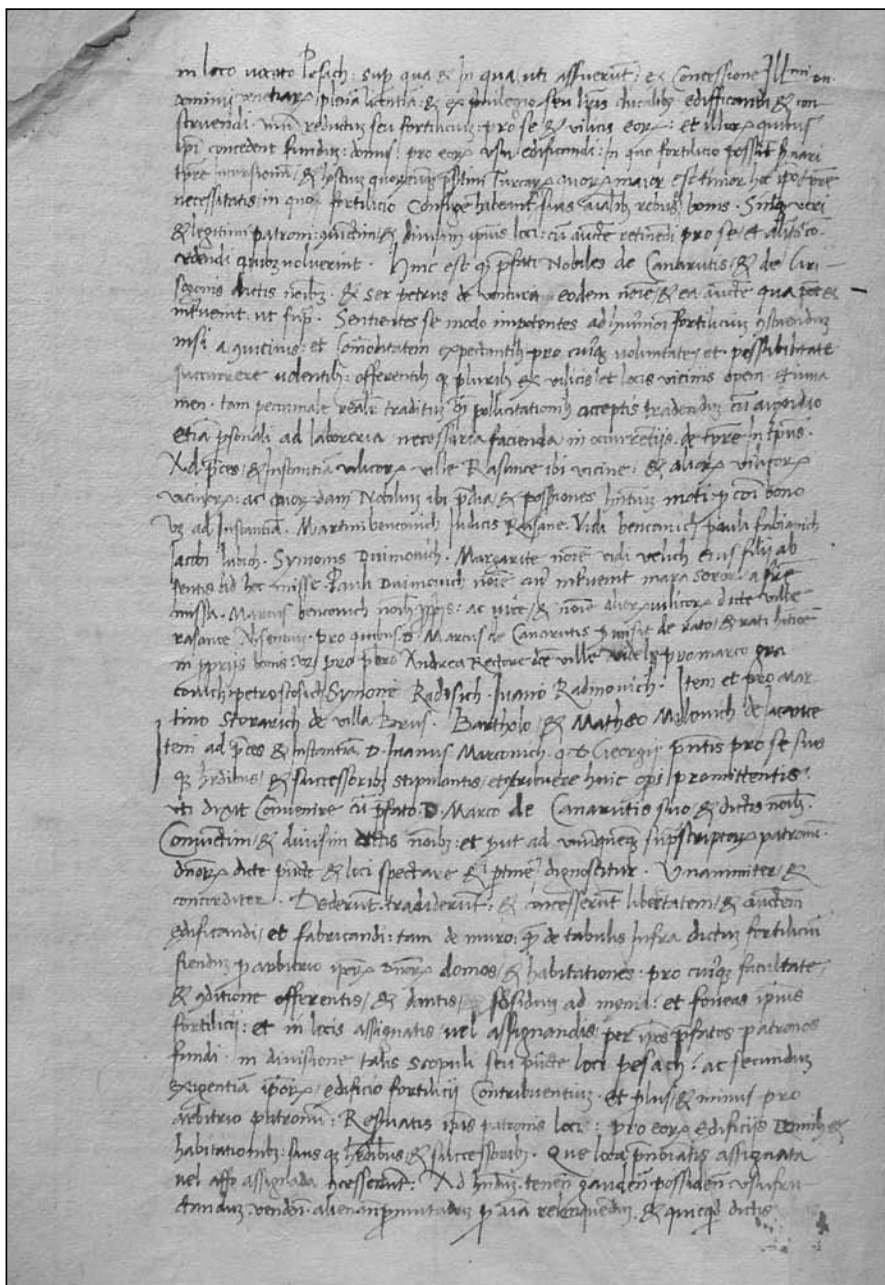
Ilustracije:

Sl. 1. Ostatci kaštela u Ražancu, 1507.-1510.

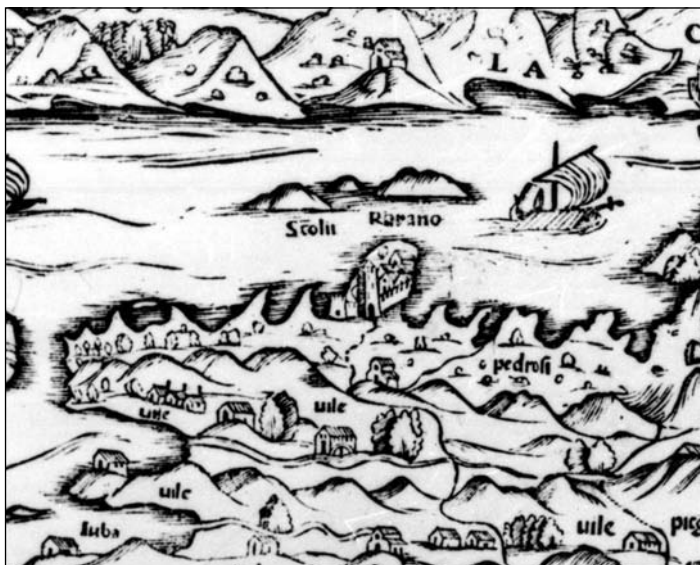

Sl. 2. a. Ugovor o gradnji utvrde u Ražancu (Državni arhiv u Zadru)

Sl. 2. b. Ugovor o gradnji utvrde u Ražancu (Državni arhiv u Zadru)

Sl. 3. Mateo Pagano: Tuto el Contado di Zara e Sebenicho, oko 1530., detalj
(preuzeto iz: I. Petricioli, Stari Zadar u slici i riječi)

Sl. 4. Uvala Pisak u Ražancu

Sl. 5. i 6. Kaštel u Ražancu, glavna kula

Sl. 7. i 8. Kaštel u Ražancu, glavna kula

Sl. 9. i 10. Kaštel u Ražancu, glavna kula (detalj)

Sl. 11. Kaštel u Ražancu, glavna kula (detalj unutrašnjosti)

Sl. 12. Kaštel u Ražancu, glavna kula (detalj unutrašnjosti)

Sl. 13. Kaštel u Ražancu, strijelnica na uzdužnom zidu

Sl. 14. Kaštel u Ražancu, istočna kula, stanje prije rušenja (Fototeka Državne uprave za zaštitu spomenika kulture)

Sl. 15. Kaštel u Ražancu, zapadna kula

Sl. 16. Kaštel u Ražancu, zapadna kula

Sl. 17. Kaštel u Ražancu, zapadna kula

Sl. 18. i 19. Kaštel u Ražancu, zapadna kula (detalj unutrašnjosti)

Emil HILJE: THE BUILDING OF THE CITADEL IN RAŽANAC IN 1507

Summary

The building of the citadel against Turkish incursions in the area of Ražanac at the beginning of the 16th century was a part of a broader process of fortifying individual places in the Zadar hinterland. This was particularly intensified after the Battle on Krbava field in 1493 and the Venetian-Turkish war from 1499 to 1502.

A contract agreed upon on May 2, 1507 bears witness to the construction of the citadel. On that day noblemen from Zadar, members of the Carnarutis, Grisogono and Ventura families, as owners of the land on which the citadel was to be built, met with representatives of the villages Ražanac, Brus, Jakanac and Čakavac and agreed to build a citadel nearby Ražanac, on a cape alongside the sea at a place called Pesak. By 1510 the fortification was completed. It consisted of two smaller and one larger tower connected by a wall which blocked the approach to the peninsula. This appearance of Ražanac was inscribed on the famous map of North Dalmatia and Lika which was drawn up by Mateo Pagano during the thirties of the 16th century. The land lots for building houses within the protected space were quickly used up so that the settlement which arose there eventually numbered some hundred houses.

The fortifications of Ražanac gave shelter during the incursion of Turkish forces into the Zadar area in 1520, then during the Cyprus war (1570-73) and at the beginning of the Candian war in 1645. Nevertheless, in 1464, under orders issued by the general *provveditore*, the fortification was abandoned and burned down so that it for a period of time fell into Turkish hands. After the Morean war (1685-99) the Turks no longer posed a threat so that the role of the Ražanac fortification was changed. After a certain lapse of time, houses rose up on the other side of the wall which became a good shield from the northern wind for the settlement which wholly adopted to the new location.

All of the three towers and the defensive wall were pretty much preserved up to the 20th century. The first extensive damage was inflicted when a part of the wall alongside the western tower was broken through in order to ensure a road approach to the harbor. Part of the wall between the main and the eastern tower was used as a basis for building houses while a part of it was demolished in order to ensure communication between the eastern part of the village and the harbor. Still the eastern tower, now surrounded by the sea, was the most endangered part. The northern wind took down a part of it and it was finally brought to the ground in 1973.

The remains of the citadel in Ražanac still represent one of the best preserved fortification wholes from the period of the Turkish incursion in the Zadar area. However, centuries-long neglect and extreme weather conditions threaten to permanently and irreparably lay havoc to this important historical and cultural edifice.